

Muzaffer Ercan YILMAZ

Profesör, Bursa Uludağ Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Uluslararası İlişkiler Bölümü/Uluslararası Siyaset Anabilim Dalı/ Bursa/Türkiye
Professor, Bursa Uludağ University / Faculty of Economics and Administrative Sciences / Department of International Relations / Department of International Politics Bursa/Türkiye

eposta:

<https://orcid.org/> - [RorID: https://ror.org/.](https://ror.org/)

Atıf/Citation: Yılmaz ME, 2023. Türkiye-Rusya İlişkilerinin Gelişimi (1923-2023). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Özel Sayı: Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye, 24-45, <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1252032>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü /Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	16 Şubat 2023
Kabul Tarihi/Accepted:	22 Eylül 2023
Yayın Tarihi/Published:	29 Ekim 2023

TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ (1923-2023)

Öz

Osmanlı Devleti'nin ardından Türkiye Devleti'nin doğuşu ile birlikte, Türkiye-Rusya ilişkileri de yeni bir döneme girmiştir. Çarlık Rusya'sı ve Osmanlı Devleti ilişkileri genel olarak işbirliğinden çok çatışmanın hakim olduğu ve çok sayıda savaşın yaşandığı bir hasmane ilişkiler ağı şeklindeyken, 1917 Devrimlerinin ardından Sovyet Rusya Türkiye açısından bir tehdit olmaktan çıkmış, hatta Kurtuluş Savaşı yıllarında yeni Türk devletinin en büyük destekçilerinden biri olmuştur. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın ardından durum keskin bir biçimde değişmiş ve Soğuk Savaş dönemi boyunca da iki ülke arası ilişkiler genel olarak gergin ve mesafeli seyretmiştir. Ancak 1990'ların başlarında Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması, Türk-Rus ilişkilerinde de yeni bir dönemi beraberinde getirmiştir. İki kutuplu uluslararası sistemin ortadan kalkmasıyla şekillenen yeni dünya düzeninde Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler, hem işbirliği, hem de zaman zaman anlaşmazlık içeren inişli çıkışlı bir yapı sergilemeye başlamıştır. Bu makalenin amacı, Türkiye Cumhuriyeti'nin yüzüncü yılında, Türk dış politikasında çok önemli bir aktör olan Rusya ile ilişkileri geçmiş yüz yıla dönük olarak özetlemek ve değerlendirmektir. Bu çerçevede Türk-Rus ilişkileri 1923'ten İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar olan dönem, Soğuk Savaş dönemi ve Soğuk Savaş sonrası dönem olmak üzere üç temel dönemde ele alınacak, ancak daha yakın dönem ilişkileri yansıtması, dolayısıyla güncel dış politikanın bir parçası olması sebebiyle, ağırlık daha çok Soğuk Savaş sonrası döneme verilecektir. Yine bu kapsamda ikili ilişkilerdeki sorunlu alanlar ile olumlu gelişmelere detaylı bir biçimde değinilecek olup, gelecekte ilişkilerin seyrini belirleyebilecek temel bazı dinamikler de tartışma konusu yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk-Rus İlişkileri, Türk Dış Politikası, Rus Dış Politikası, Türkiye, Rusya.

THE DEVELOPMENT OF THE RELATIONS BETWEEN TURKEY AND RUSSIA (1923-2023)

Abstract

With the emergence of the new Turkish state after the collapse of the Ottoman Empire, a new era started in Turkey-Russia relations. The previous conflictual relations left their place in cooperative relations as the two states are in need of themselves in the reconstruction period. As a matter of fact, Soviet Russia was one of the greatest supporters of the Turkish state during the war of independence and afterward. This trend continued in the 1920s and to some extent, in the 1930s. Yet the situation radically changed after the Second World War and during the whole Cold War period, the bilateral relations were characterized, in general, by mutual distrust and hostility, despite few cases of cooperation. After the end of the Cold War and the disintegration of the Soviet Union, on the other hand, another interesting era started in Turkey-Russia relations, characterized by a mix of cooperation and dispute. This article aims to summarize and discuss Turkish-Russian relations, focusing on the previous century, the period between 1923 and 2023. The two country's relations will be handled based on three sub-periods, the 1923-1945 period, the Cold War period, and the post-Cold War period, in that order. Yet the main focus of the study will be the third period, the post-Cold War period, as that period reflects more recent and thus important developments. The strengths and weaknesses in bilateral relations, along with some reasonable projections for future relations, will also be addressed in concluding the study.

Keywords: Turkish-Russian Relations, Turkish Foreign Policy, Russian Foreign Policy, Turkey, Russia

Giriş

23 Nisan 1920'de, Osmanlı Devleti'nin asli ardıl devleti olarak yeni Türkiye Devleti'nin doğuşu ile birlikte (29 Ekim 1923'ten itibaren Türkiye Cumhuriyeti), Türkiye-Rusya ilişkileri de yeni bir döneme girmiştir. Çarlık Rusya'sı ve Osmanlı Devleti ilişkileri genel olarak işbirliğinden çok çatışmanın hakim olduğu ve çok sayıda savaşın yaşandığı bir hasmane ilişkiler ağını yansıtırken, durum Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru keskin bir biçimde değişmeye başlamıştır. 1917 Devrimlerinin ardından Rus Çarlığı çökerken, yerine ortaya çıkan, ilk resmi adıyla Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti (RSFSC) Türkiye açısından bir tehdit olmaktan çıkmış, hatta Kurtuluş Savaşı yıllarında yeni Türk devletinin en büyük destekçilerinden biri olmuştur. Bu eğilim 1920'li yıllarda, özellikle RSFSC'nin kurucu lideri Vladimir I. Lenin'in 21 Ocak 1924 tarihindeki ölümüne kadar belirgin bir biçimde devam etmiştir. Josef Stalin dönemi ile birlikte ilişkiler biraz durağanlaşmaya doğru evrilse de, İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar Sovyet Rusya (1 Ocak 1923'ten itibaren Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği- SSCB) Türkiye açısından yine de sorunlu bir komşu ülke değildir.

Ancak İkinci Dünya Savaşı sonlarından, 1990'ların başlarına kadar devam eden Soğuk Savaş dönemi boyunca durum farklıdır. Genel hatlarıyla değerlendirdiğimizde, Soğuk Savaş dönemi boyunca iki ülke arası ilişkilerin esas olarak gergin ve mesafeli olduğu söylenebilir.

Gerçi zaman zaman ülkeler arası ziyaretler ve ekonomik işbirliği türünden bazı antlaşmalar gerçekleşmiştir. Özellikle bu, aşağıda daha ayrıntılı değinileceği üzere, Batı Bloğunda yer almış bulunan Türkiye'nin blok dahilinde hayal kırıklıklarına uğradığı dönemlerde yaşanmıştır. Fakat tüm bunlar, Türk-Rus ilişkilerindeki genel olumsuz çizgiyi değiştirmeye yetmemiştir. Bunun en temel nedeni, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından ağır bir Rus baskı ve tehdidine maruz kalmasıdır. 1925 tarihli Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması'nı yenilemek istemeyen, Montrö Boğazlar rejimini değiştirmeye çalışan ve nihayet 1918 Brest-Litovsk Antlaşması ile Türkiye'ye geçen Kars ve Ardahan illerini kapsayacak biçimde Doğu Anadolu bölgesinden toprak talebinde bulunan Sovyet Rusya, Türkiye'nin süratle ABD önderliğindeki Batı Bloğuna kaymasına sebep olmuştur. Her ne kadar Stalin'in ölümü (1953) sonrasında Sovyetler Birliği göreceli olarak yumuşamış, barış içinde bir arada yaşama politikası benimsemiş, hatta 1953 yılı itibariyle açıkça Türkiye'ye yönelik herhangi bir toprak istemi olmadığını vurgulamış ise de, Türk yöneticilerin Sovyetlere kuşkulu bakışı değişmemiştir. 1962 Küba Ekim Füzeleri Krizi'nden sonra devreye giren Soğuk Savaş'ın yumuşama evresi dahi bu genel bakış açısını değiştirmemiştir.

Ancak 1990'ların başlarında Sovyetler Birliği'nin aniden ve büyük bir imparatorluğun, belki de 20. yüzyılın son modern imparatorluğunun, çöküşünü simgelercesine dağılması, Türk-Rus ilişkilerinde yeni bir dönemi beraberinde getirmiştir. İki kutuplu uluslararası sistemin ortadan kalkmasıyla şekillenen yeni dünya düzeninde Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler, hem işbirliği, hem de zaman zaman anlaşmazlık içeren grift bir yapı sergilemeye başlamıştır.

Bu makalenin amacı, Türkiye Cumhuriyeti'nin yüzüncü yılında, Türk dış politikasında belirgin bir ağırlığı olan Rusya ile ilişkileri geçmiş yüz yıla dönük olarak irdelemek ve özetlemektir. Bu kapsamda Türk-Rus ilişkileri 1923'ten İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar olan dönem, Soğuk Savaş dönemi ve Soğuk Savaş sonrası dönem üzere üç temel dönemde ele alınacak, ancak daha yakın dönem ilişkileri yansıtması, dolayısıyla güncel dış politikanın bir parçası olması sebebiyle ağırlık Soğuk Savaş sonrası döneme verilecektir. Yine bu çerçevede ikili ilişkilerdeki sorunlu alanlar ve olumlu gelişmelere detaylı bir biçimde değinilecek olup, gelecekte ilişkilerin seyrini belirleyebilecek temel bazı dinamikler de tartışma konusu yapılacaktır.

1923-1945 Arası Türk-Rus İlişkileri

1917 Devrimlerinin ardından Rusya, Çarlık Rusya'sı taraftarlarıyla devrimciler arasında ülke sathına yayılan ve kimi yerlerde 1922 yılına kadar süren bir iç savaşa sürüklenmiştir. Bu süreçte Sovyet Rusya, yeni rejimi yerleştirme çabası içerisinde olmuş ve dış politikada kendisine sorun oluşturabilecek girişimlerden kaçınmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonunda Türkiye de benzer bir konumdadır. Osmanlı Devleti yıkılmış ve onun küllerinden, Mustafa Kemal önderliğinde yeni bir devlet oluşturmak üzere milli bir mücadele

Makale Adı

başlatılmıştır. Dolayısıyla her iki devletin de içeride yeniden yapılanmaya verdikleri öncelik, hem Türkiye ve Rusya'nın birbirlerine tehdit oluşturma konumundan kaçınmalarına, hem de bunun ötesinde birbirlerine destek olmalarına sebep olmuştur. Nitekim Türk Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında Sovyet Rusya desteği inkar edilemez bir boyuttadır. O yıllarda kendi savaş sanayiine sahip olmayan genç Türkiye'nin en önemli askeri malzeme ve ekonomik yardım kaynağı Moskova olmuştur (Oran 2002: 171-175). Üstelik Kafkaslarda Bolşevik yönetimlerin kurulmasına göz yumma karşılığında Türkiye doğu tarafını güvence altına alarak, tüm gücünü batı cephesine aktarabilmiş, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında bunun da önemli bir rolü olmuştur.

1922 sonrasında Sovyet Rusya'da rejimin yerleşmesi, Türkiye'nin de Kurtuluş Savaşı'nı kazanmasının ardından, her iki ülke de kendisini statükocu ve anti-emperyalist bir düzlemde konumlandırmıştır. Bu kapsamda daha 16 Mart 1921 tarihi itibarıyla Türkiye ile Sovyet Rusya arasında Moskova Antlaşması imzalanmıştır. Türk-Sovyet Dostluk ve Kardeşlik Muahedesi olarak bilinen antlaşma uyarınca her iki taraf da mevcut sınırlarının değişmezliğini garanti etmişler, iki ülke arasında ilişkilerin geliştirilmesi için var olan ekonomik, mali ve diğer sorunların en kısa sürede çözümü için çaba sarf edilmesini taahhüt etmişlerdir. Nitekim Türkiye bu çerçevede Kars ve Ardahan'ın Türkiye'de kalmasını teyit etmiş, Kafkaslar ve Orta Asya'daki savaş tutsaklarını geri almış, hatta Sovyet Rusya'dan Kurtuluş Savaşı'nda kullanılmak üzere iki tımene yetecek kadar cephe ile on milyon altın ruble almıştır (Oran 2002: 162).

Lenin'in 21 Ocak 1924 tarihindeki ölümü Türk-Rus ilişkilerinde kısa süreli bir belirsizlik yaratsa da, Stalin iktidarı ile belirgin bir gerileme gerçekleşmemiştir. 17 Aralık 1925 tarihinde Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma uyarınca taraflardan biri saldırıya uğrarsa, diğeri tarafsızlığını korumayı, iki taraf da üçüncü devletlerle birbiri aleyhine bir ittifak ya da siyasi içerikli bir antlaşma yapmamayı taahhüt etmişlerdir. Milletler Cemiyeti'nin Musul'u İngiliz idaresindeki Irak'a bırakmasının hemen ardından gerçekleşen bu antlaşma, Türkiye ve Sovyet Rusya'nın Batı merkezli diplomatik izolasyondan kurtulma çabalarının bir yansıması olarak şekillenmiştir. Üç yıl için geçerli olan antlaşma, sonraki yıllarda üçer yıllık protokollerle uzatılmıştır. 7 Kasım 1935 tarihinde on yıl süreyle son kez uzatılmıştır.

Stalin dönemi Sovyet dış politikasının en önemli önceliği Batılı devletlerle ilişkileri normalleştirmek (çünkü devrim sonrasında yeni rejim dışlanmıştı) ve Rusya'ya yönelik ittifaklar kurulmasını önlemektir. Özellikle Stalin, bir Fransız-Alman yakınlaşmasından ve Hitler iktidarından sonra (1933) Almanya'nın doğuya doğru genişlemesinden derin endişe duymaktaydı. Bu sebeple Sovyet Rusya'nın Türkiye ile ilişkileri ne sorunlu, ne de öncelikli bir alandı. Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar olan dönemde Türk-Rus ilişkilerinde ciddi bir sorun yaşanmadığı gibi, zaman zaman yeni bir takım işbirliği alanlarının da

oluşturulmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Örneğin 11 Mart 1927 tarihinde Türkiye ve Sovyet Rusya arasında Ankara’da bir Ticaret ve Seyri-sefain Anlaşması imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma ile iki ülke arasında bazı ticari düzenlemeler yapılmış ve ticaret temsilcilikleri kısmen diplomatik hale getirilmiştir (Topsakal 2016: 46).

1930’ların en önemli gelişmelerinden birisi de, Başbakan İsmet İnönü’nün 1934 yılı başlarında gerçekleştirdiği Moskova ziyaretidir. Bu ziyaret sonucunda SSCB’nin Türkiye’ye sekiz milyon dolarlık kredi açması fikrinde mutabakata varılmış ve buna dair protokol 21 Ocak 1934’de Ankara’da imzalanmıştır.

1930’larda Türk-Sovyet ilişkilerini olumsuz etkileyen neredeyse tek önemli gelişme, Montrö Boğazlar Konferansı esnasında yaşanmıştır. Faşist Almanya ve İtalya’nın revizyonist girişimleri karşısında Türkiye Lozan Boğazlar Sözleşmesi’nin değişmesi gerektiği düşüncesini Milletler Cemiyeti bünyesinde Batılı devletlere kabul ettirmiş, ancak konferans boyunca SSCB ile belirgin görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Sovyet isteklerinin neredeyse hepsinin kabulü ile ancak bir sözleşme ortaya çıkabilmiş ve bu durum Türk tarafında bir tür hoşnutsuzluğa sebebiyet vermiştir (Oran 2002: 370-384). İlerleyen yıllarda ise Türk-Sovyet ilişkileri durağan ancak belli bir sorun da yaşanmadan seyretmiştir. Bu şekilde İkinci Dünya Savaşı’na gidilmiştir.

1. Soğuk Savaş Dönemi Türk-Rus İlişkileri

Türk-Rus ilişkilerinde 1920’li 1930’lu yıllarda yaşanan olumlu hava, İkinci Dünya Savaşı’nın hemen ardından, SSCB kaynaklı keskin bir değişime uğramıştır. Genel hatlarıyla değerlendirdiğimizde, Soğuk Savaş dönemi boyunca iki ülke arası ilişkilerin esas olarak gergin ve mesafeli olduğu söylenebilir. Bunun temel bir sebebi Türkiye’nin, yukarıda da bahsedildiği üzere, ağır bir Rus baskısına maruz kalmasıdır.

Sovyetler Birliği, 19 Mart 1945’de Türkiye’ye bir nota vererek, İkinci Dünya Savaşı’nın meydana getirdiği köklü değişiklikler çerçevesinde, geçerlilik süresi 7 Kasım 1945’de bitecek olan 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması yenilemeyeceğini bildirmiştir. Yeni bir antlaşma yapılabilmesi için Kars ve Ardahan’ın SSCB’ye verilmesi, Türk Boğazlarında deniz ve kara üssü ile Montrö Boğazlar Sözleşmesinin Sovyetler lehine revizyonu talep edilmiştir. Bağımsız bir devletin kabul edemeyeceği bu talepler, Türkiye tarafından tereddütsüz reddedilmiştir. Sadece Türkiye, Montrö Sözleşmesinin olası revizyonu için, içinde ABD’nin de yer alacağı bir uluslararası konferansın toplanmasına sıcak bakmış, ancak bu da hızla tırmanan Soğuk Savaş ortamında hiç gerçekleşmemiştir (Yılmaz 2010: 31).

Aslında söz konusu bu talepler, yeni bir dünya savaşından galip çıkan SSCB’nin bunun avantajını almak ve Akdeniz’e doğru inme yolunda bir hamlede bulunmak isteğini

Makale Adı

yansıtmaktaydı. Türkiye'nin o dönemdeki savunma sanayisi bağlamındaki göreceli zayıflığı da, SSCB'nin Türkiye'yi kolay lokma görmesine neden olmaktadır.

Ancak SSCB lideri Stalin'in hesaba katmadığı bir şey vardı. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından dünya iki kutuplu yeni bir uluslararası sisteme doğru evrilmiş ve ABD, SSCB'nin karşısına güçlü bir rakip olarak ortaya çıkmıştı. Zaten kuruluşundan itibaren batılılaşma çizgisini takip eden Türkiye, bu yeni dünya düzeninde kendisini süratle Batı Bloğunda ve ABD'nin yanında konumlandırmıştır. 1952 yılında NATO'ya da girmesinin ardından Türkiye, SSCB'nin olası saldırısına karşı güçlü bir savuma kalkanı elde etmiştir.

Gerçekte Stalin SSCB'sinin Türkiye'ye yönelik tehditleri doğrudan reel bir karşılık bulmamıştır ama Sovyet Rusya'ya ve komünist rejimlere karşı derin bir güvensizlik yaratmıştır. Bu güvensizlik, Soğuk Savaş boyunca devam etmiştir. Bunun yanı sıra Avrupa'daki güç boşluğundan yararlanan SSCB'nin, özellikle 1949 yılında NATO kurulana kadar Doğu Avrupa ve Balkanların büyük bir bölümünü etkisi altına alması, Türkiye'nin Sovyet Rusya'ya yönelik negatif bakış açısını daha da derinleştirici bir etki yapmıştır.

Bununla birlikte, Stalin'in ölümünün ardından (5 Mart 1953) SSCB'nin Türkiye'ye yönelik dış politikasında belirgin bir yumuşama yaşanmıştır. Stalin sonrası Sovyet liderliği farklı rejimlerle barış içinde bir arada yaşama politikasına yönelmiş, bunun yansıması Türkiye-SSCB ilişkilerinde de olumlu yönde görülmüştür. Sovyetlerin bu dönemde ilk yaptıkları işlerden birisi, 30 Mayıs 1953'te bir açıklama yaparak, önceki yönetimin Türkiye'ye verdiği notalardaki görüşlerin kendileri tarafından benimsenmediğini belirtmeleri ve bir çeşit özür dilemeleri olmuştur. Sovyet Rusya, aynı zamanda Boğazlar üzerindeki hak iddialarından vazgeçtiğini de resmen açıklamıştır (Kurban 2014: 258). Böylece İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra ortaya çıkan yakın Sovyet tehdidi ortadan kalkmıştır.

Öte yandan Türk dış politikasında 1960'lardan itibaren bir çok-seslilik ve eleştirel bakış açıları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin ABD ve NATO eksenli dış politikası kimi çevrelerce yüksek perdeden eleştirilmeye başlanmış, hatta Türkiye'nin Batı Bloğundan ayrılarak bağlantısızlar hareketine yönelmesi gerektiğini ifade edenler dahi olmuştur (Oran 2002: 681-716). Bir eksen kayması gerçekleşmese de, bu tür eleştiriler ve çok-sesliliğin Türk-Rus ilişkilerine de yumuşatıcı bir etki yaptığı göz ardı edilemez bir gerçektir.

Ayrıca Batı Bloğu ve ABD'nin yanında yer alan Türkiye, 1960'lardan itibaren blok dahilinde ciddi bir takım hayal kırıklıklarına da uğramaya başlamıştır. Örneğin 5 Haziran 1964 Johnson Mektubu, 1960'ların sonlarında Türkiye'ye yönelik afyon ekiminin yasaklanması yönündeki Amerikan baskısı, 1974 Kıbrıs müdahalesinin ardından gelen silah ambargosu gibi gelişmeler, Türk-Amerikan ilişkilerini geriletici etki yaparken, Türk-Sovyet ilişkilerini nispi olarak geliştirmiştir. Bu çerçevede 1975 yılında İskenderun Demir-Çelik fabrikası Rus sermayesi ile ve dönemin Rus başbakanının katılımıyla açılmış, 1978 yılında dostluk, iyi komşuluk ve işbirliğine dayalı bir siyasal belge imzalanmıştır. Yine 1984'de bir

doğalgaz anlaşması, 1989'da ise Sınır ve Kıyı Ticareti Antlaşması imzalanmıştır (Yılmaz 2010: 28).

2. Soğuk Savaş Sonrası Türk-Rus İlişkileri

1990'ların başlarında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Soğuk Savaş dönemine damgasını vuran Türk-Rus ilişkilerindeki gergin hava birkaç yıl süreyle etkisini kaybetmiştir. Çünkü her şeyden önce Rusya, dağılan "son modern çağ imparatorluğunun" ardından kendi içinde çetin sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Bir yandan eski birliğini olabildiğince koruma çabası, diğer yandan Kafkaslar ve Orta Asya bölgelerinde peş peşe patlak veren yerel çatışmalar, Rusya'nın ilgi ve enerjisini ister istemez kendi iç meselelerine çekmiştir.

Bunun dışında Mihail Gorbaçov sonrasında iktidara gelen Batı yanlısı reformcular, genel olarak Batı dünyası ve Batı değerlerine daha yakın bir çizgi izleme gayreti içerisinde olmuşlardır. Bunun bir yansıması olarak da, Türkiye'ye yönelik daha pozitif bir bakış açısı benimsemişlerdir. Nitekim bu grup, 1992 yılında Türkiye ile bir Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması imzalamakta tereddüt etmemiştir.

Türkiye açısından da, komünizmin çöküşü ile Rus baskısı belirgin bir biçimde azalmış, Sovyetlerin dağılması, özellikle güvenlik kaygıları bakımından ülkede memnuniyetle karşılanmıştır. Dünya iki kutuplu sistemden, ABD önderliğinde hiyerarşik ya da tek kutuplu bir sisteme doğru evrilirken (en azından askeri/siyasi anlamda), tarihsel olarak Batı Bloğunda yer alan Türkiye'nin Rusya'ya yönelik güvenlik endişesi de belirgin bir biçimde hafiflemiştir. Yeni uluslararası sistemde Rusya'nın global barış ve güvenliğe ilişkin işbirliği örnekleri de (1990-1991 Körfez Krizi'nde, yine etnik çatışmalara ilişkin Birleşmiş Milletler müdahalelerini desteklemesinde olduğu gibi, Yılmaz 2005: 15-18), Türkiye'de olumlu yankı bulmuştur.

Diğer yandan Rusya ile süratle gelişen ticari ilişkiler, Rusya'yı neredeyse Türkiye'nin en önemli ticari partneri konumuna getirmiştir. Resmi ticaret, kayıt dışı "bavul ticareti" ile birlikte ele alındığında, iki ülke arasında yılda yaklaşık 800 milyon dolar ile 1 milyar dolar arasında bir ticaret hacmi gerçekleşmiştir. Bu, Türkiye'nin 1990'lı yıllarda tek bir ülke ile ticarete ulaştığı en yüksek rakamlar olarak gerçekleşmiştir (Tokgöz 2011: 11).

Soğuk Savaş sonrası dönemde doğalgaz alımı konusunda da Rusya, Türkiye'nin en önemli ticaret ortağı konumunda olmuştur. Özellikle Karadeniz'in tabanına döşenen bir boru hattı aracılığı ile Rus doğalgazının Türkiye'ye aktarılmasını öngören Mavi Akım Projesi'nin 2003 yılında bazı değişikliklerle yaşama geçirilmesinin ardından, Türkiye doğalgaz ihtiyacının yaklaşık %70'ini Rusya'dan sağlar hale gelmiştir.

İşte tüm bu nedenler eşliğinde, 1990'lı yılların ortalarına kadar Türk-Rus ilişkilerinin genel olarak olumlu bir seyir izlediğini, özellikle Soğuk Savaş dönemine kıyasla ikili ilişkilerin önemli ölçüde geliştiğini söylemek mümkündür. Bu dönemdeki en belirgin olumsuzluk,

Makale Adı

aşağıda daha ayrıntılı değinileceği üzere, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığına kavuşan Türk Cumhuriyetleri üzerinde nüfuz kurma çabalarının Rusya'yı rahatsız etmesidir. Türkiye'de zaman zaman Cumhurbaşkanı ve Başbakan dahil olmak üzere en üst düzey resmi ağızlarda dolaşan Adriyatik'ten Çin Seddi'ne devasa Türk yurdu ya da 21. yüzyılın Türk yüzyılı olacağı şeklindeki söylemler, fiili olarak fazla bir sonuç doğurmasa da, Rusya tarafından endişe ile izlenmiştir. Hatta 1992 tarihli Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması dahi Türkiye'nin Sovyet etki alanına karışma niyetinde olmadığını bildirmesi sonucu imzalanabilmiştir (Sönmezoğlu 2006: 692). Yine ilki Ekim 1992'de İstanbul'da düzenlenen Türk zirvelerinin ikincisinin planlandığı şekliyle Ocak 1994'te Azerbaycan'da yapılmasına Rusya karşı çıkmış, neticede bu zirve de İstanbul'da gerçekleşmiştir.

1990'lı yılların ortalarına doğru, özellikle bu yılların ikinci yarısında ise Türk-Rus ilişkilerinde bazı sıkıntılar baş göstermeye başlamış, ya da aslında var olan sıkıntılar daha belirgin bir hal almıştır. Bunlar, her şeyden önce, Rusya'da gerçekleşen yönetim değişikliği ve bunun doğurduğu mantalite değişikliğinin bir sonucudur. Soğuk Savaş'ın hemen ardından iktidara gelen Batı yanlısı reformcuların başarısızlıkları, ülkenin iç savaşlarla çalkalanan bir kaos ortamına sürüklenmesi, kamu otoritesinin ciddi düzeyde sarsılması ve dizginlenemeyen ekonomik krizler gibi etkenler, Yeni Avrasyacılar olarak anılan bir grubu iktidara taşımıştır. Bu grubun yönetimi devralmasıyla Batı'ya olan ilgi azalmış, ilgi odağı daha ziyade Kafkaslar ve Güney Asya bölgelerine kaymıştır. Bu çerçevede Rus dış politikasında 1993 yılı başlarından geçerli olmak üzere Yakın Çevre doktrini kabul edilmiştir. Buna göre Rus güvenliği Rusya Federasyonu'nun sınırlarından değil, eski Sovyetler Birliği sınırlarından başlamaktadır. Yine aynı doktrin çerçevesinde, Kafkaslar ve Güney Asya'ya yönelik olarak, Rusya'nın bu bölgelerde ekonomik yönden diğer ülkelerden daha imtiyazlı olması gerektiği görüşü benimsenmiştir (Tunçer 1998: 445-471).

Rusya, Yakın Çevre doktrinini yaşama geçirebilmek için özellikle Kafkaslardaki etnik çatışmaları kullanmış, bu çatışmalara müdahalede bulunmuş, hatta bazı yeni çatışmaları da teşvik etmiştir. Bu bağlamda Rus askerleri 1993 yılından başlayarak Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan ve daha birçok yere girmişlerdir. Bu gelişme, aynı bölgede etki alanını genişletme arzusunda olan Türkiye'yi rahatsız etmiştir. Öte yandan Sovyetlerin dağılmasından sonra Rusya ile sınırı kalmayan Türkiye'nin, bölgeye konuşlanan Rus askerleri sayesinde bu devletle tekrar "sınırdaş" olması, Türkiye açısından bir güvenlik endişesi de doğurmuştur.

Bunun ötesinde Yeni Avrasyacıların Türkiye'nin hasım komşusu Suriye'ye silah desteği sağlamaları, 1995 yılında Kıbrıs Rum Kesimi'ne Türkiye'nin güneyini vurabilecek menzilde S300 füzeleri satmaları, Yunanistan ile yakın ilişki içerisinde olmaları, Türk-Rus ilişkilerinde Türkiye'yi rahatsız eden diğer gelişmeler olarak ortaya çıkmıştır. Ancak ilginç olan, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin bu sorunlardan etkilenmemesi, ya da ciddi düzeyde

etkilenmemesidir. Rusya, 1990'lı yılların ikinci yarısında ve sonrasında da Türkiye'nin en büyük ticari partnerlerinden biri olmaya devam etmiştir (Tokgöz 2011: 11).

2000 yılından itibaren Rusya'da Vladimir Putin'in iş başına gelmesi, temel felsefelerinde bir değişiklik olmamakla birlikte, Yeni Avrasyacıların dış politikalarında bir yöntem değişikliğine gitmeleri sonucunu beraberinde getirmiştir. Putin, iktidara geldiği dönemde hızlarını kaybeden etnik çatışmalar yerine, Rusya'nın etkisini çevre ülkeler üzerindeki ekonomik nüfuzunu kullanarak devam ettirmeye çalışmıştır. Eski Sovyetler Birliği ülkelerinin ekonomik altyapıları zaten pek çok alanda yarım asırdır, hatta kimilerinde daha uzun süredir Rusya'ya bağımlı olduğu için bu politikada çok zorlanmamıştır. Bu çerçevede 2000 yılında, Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımıyla bir Avrasya Ekonomik Topluluğu oluşturulmuştur. Ocak 2006'da Özbekistan da bu topluluğa katılmıştır.

Eski Sovyet ülkeleriyle ekonomik bağları güçlendirme çabası içerisine giren Rusya, Azeri petrollerini Türkiye üzerinden Batı piyasalarına aktarması planlanan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının kurulmasına da şiddetle karşı çıkmıştır. Alternatif olarak, Karadeniz kıyısındaki Novorossisk limanından yüklenecek gemilerin Türk boğazlarından geçerek Batı pazarlarına ulaşması gerektiği görüşünü savunmuştur. Ancak bu yönde Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'ye uygulamaya çalıştığı baskılar başarısız olmuş, Türkiye'nin -birazdan bahsedilecek- değişik nedenlerle çok önem verdiği bu petrol boru hattının 2005 yılında devreye girmesini engelleyememiştir. Hatta bu süreçte ABD de Türkiye'nin yanında yer alarak Rusya'nın "arka bahçesi" Kafkaslar bölgesine girmiş, anılan petrol boru hattının inşa edilmesine tam destek vermiştir. Stratejik kaygıların ötesinde ABD'nin bir kaygısı da, Kafkas ve Orta Asya petrollerinin Batı pazarlarına aktarılması konusunda Rus tekelinin kırılması, Rusya'nın tek alternatif olmaması biçiminde şekillenmiştir. Bu bağlamda enerji nakil hatları konusunda bölgede ABD, Türkiye, Gürcistan ve Ukrayna saflaşmasına karşı, Rusya, İran ve Ermenistan saflaşması dikkat çekmektedir. Fakat bu süreçte Türkiye yine de Rusya ile ilişkilerini iyi tutmaya ve onu doğrudan karşısına almamaya özen göstermiş, özellikle enerji konusunda Rus desteğiyle iç refahını artırma gayreti içerisinde olmuştur.

Bu olumlu süreç, Rusya'nın 2008 yılında ani olarak Gürcistan'a yaptığı askeri müdahaleyle bir süreliğine bozulmuştur. Söz konusu sorun bağlamında Türkiye açık bir biçimde NATO ve Batı ile beraber hareket ederek Gürcistan'ı desteklemiştir. Zaten Rusya ile ilişkiler bağlamında geleneksel Türk dış politikası, Batı ile Rusya'nın arasında sorunların yaşandığı alanlarda sadece kendi çıkarlarını korumaya gayret eden bir politika izleme tarzında şekillenmiştir (Topsakal 2016: 49). Yakın tarihlerdeki Kırım ve Ukrayna sorunlarında da aynı yönde hareket edildiğini söylemek mümkündür.

Makale Adı

13 Ocak 2010'da Moskova'da Vladimir Putin ile Recep Tayyip Erdoğan arasında bir görüşme gerçekleşmiş ve Akkuyu Nükleer Santrali'nin kurulumu için anlaşmaya varılmıştır. Hemen ardından 24 Şubat 2010 tarihinde İstanbul'da Rusya ile Türkiye arasında enerji, ağır sanayi, tekstil ve tarım sektörlerine ilişkin stratejik ortaklık görüşmeleri gerçekleşmiştir. İkili görüşmeler sonradan da devam ederken, Mayıs 2010'da Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Dimitri Medvedev Türkiye'yi ziyaret etmiş ve karşılıklı vize serbestisi ile Üst Düzey İşbirliği Konseyi'nin kurulması dahil çok kapsamlı anlaşmalara imza atılmıştır (Topsakal 2016: 49).

Bununla birlikte 2010'lu yıllarda Türk-Rus ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen gelişme, Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna'ya yönelik yaklaşımı olmuştur. Rusya, bu iki ülkeyi güç yoluyla kontrol altında tutarken ve 18 Mart 2014 tarihinde Kırım'ı ilhak ederken, NATO'nun ciddi tepkisini çekmiştir. NATO'nun bir üyesi olarak Türkiye bu gelişmeler karşısında Rusya'yı eleştirmiş, Kırım'ın ilhakını tanımadığını deklere etmiş, ancak Rusya ile ilişkilerin kötüye gitmemesi için de Batılı ülkelere kıyasla daha yumuşak ve dengeli bir politika izlemeye özen göstermiştir.

24 Kasım 2015 tarihinde bir Rus savaş uçağının Hatay'da, Türk hava sahasında düşürülmesi, 2010'lu yıllarda Türk-Rus ilişkilerine ilişkin en talihsiz olay olarak kayda geçmiştir. Türk tarafı Rus uçağının beş dakika içinde on kez uyarıldığını, ancak ihlale devam ettiğini iddia ederken, Rus tarafı hava sahası ihlali yapmadığını dile getirmiştir (İnce ve Koçak 2018). NATO'da mevcut veriler ışığında Rus uçağının ihlalini teyit etmiştir. Neticede bu olay nedeniyle kısa bir süreliğine ikili ilişkiler oldukça gerilmiş ise de, liderlerin ihtiyatlı davranışları sayesinde kriz büyük bir olumsuz sonuç doğurmadan atlatılabilmektedir.

Türkiye'de 15 Temmuz 2016'da gerçekleşen darbe girişiminde Rus hükümetinin, Rus medyası ve politikacılarının farklı yaklaşımlarına rağmen (Taşçı 2021: 510-542), açıkça ve tereddütsüz Türk hükümetinin yanında durması, Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Darbe girişimi sonrasında Erdoğan, Putin'e muhtelif platformlarda desteklerinden dolayı teşekkürlerini sunmuştur.

İkili ilişkilerin yeniden rayına oturmasının ardından Türkiye ve Rusya, zaman zaman ayrı düştükleri Suriye sorununun çözümü yönünde de adımlar atmaya başlamışlardır. Örneğin 2016 yılı sonlarında, liderler düzeyindeki bir dizi görüşmenin ardından, Türkiye, Rusya ve İran Suriye'de acil ateşkes konusunda mutabakata varmışlardır. 2017 yılının başında ise Astana, Kazakistan'da bir toplantı gerçekleştirilmiş ve bir gözlem mekanizmasının kurulması kararlaştırılmıştır. Bu sayede üç devlet, adeta Suriye'de barış ve istikrarın garantör devletleri konumuna gelmişlerdir. Astana görüşmeleri her ne kadar Suriye sorununu kalıcı bir biçimde çözemese de, ilerleyen yıllarda da devam ettirilerek barış sürecine katkı sağlamıştır.

2019 yılında ABD'nin Suriye'nin kuzeyinden çekilmesinin ardından Türkiye, bir terör örgütü olarak tanımladığı YPG'ye karşı Suriye'nin kuzeyinde Barış Pınarı Harekati

başlatmıştır. Bu esnada Rusya ise Suriye'deki askeri varlığını tahkim etmekteydi. İlerleyen süreçte Türkiye ile Rusya arasında Soçi Mutabakatı gerçekleşmiştir. Söz konusu mutabakat ile iki ülke harekât bölgesinde askeri yönden bazı işbirliği adımları atmaya taahhüt etmişlerdir. Ancak sonrasında zaman zaman varılan mutabakata uyulmadığı yönünde Türkiye'nin eleştirel açıklamaları olmuştur. Yine İblid'de yaşanan çatışmalarda, Türkiye ve Rusya farklı tarafları desteklemişlerdir. Fakat yaşanan bu olumsuzluklar, Türkiye ile Rusya arasında ciddi bir soruna yol açmamıştır. Aynı yıl (2019), ABD ve NATO'nun itirazlarına rağmen Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemlerini satın alması, iki ülke arasında bir yakınlaşma yaratmış, belki de bu atmosfer, Suriye sorunu özelinde yaşanan anlaşmazlıkları gölgede bırakmıştır.

Yakın dönemde Türkiye ile Rusya arasında enerji alanında da etkin bir işbirliği havası gözlenmektedir. 2010 yılında varılan bir anlaşma sonrasında Akkuyu Nükleer Güç Santrali Projesi, ilerleyen yıllarda adım adım yaşama geçirilmeye başlanmıştır. Söz konusu proje, Türkiye ile Rusya arasındaki en büyük ekonomik proje olarak kayıtlara geçmiştir. Yine 2015 yılında başlatılan Türk Akım projesinin Ocak 2020'de tamamlanmasıyla, Rus doğalgazı Karadeniz üzerinden yeni bir hat ile Türkiye'ye ulaştırılmıştır.

24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'ya saldırması ve ardından başlayan işgal girişimi, Türkiye-Rusya ilişkilerini test eden son dönemlerin en önemli gelişmesi olarak kendini göstermiştir. 2014 yılında Kırım'ın ilhakını tanımayan ve bir NATO üyesi sıfatıyla da ilerleyen süreçte Ukrayna'ya destek veren Türkiye, işgal girişimi sonrasında Rusya ile bir kez daha Ukrayna sorunu özelinde karşı karşıya gelmiştir. Ancak Türkiye, ABD ve diğer NATO ülkeleri gibi açıkça Rusya'ya karşı tavır almak yerine, son derece temkinli davranarak bir tür arabulucu rolü üstlenmiştir. Türkiye'nin bu rolü sayesinde taraflar zaman zaman bir araya gelerek, kısmi ateşkes dahil önemli sorunları görüşme imkanı bulmuşlardır. Türkiye'nin üstlendiği arabuluculuk rolünün önemli bir yansıması da, 22 Temmuz 2022 tarihinde imzalanan Tahıl Koridoru Anlaşması ile gerçekleşmiştir. Bu anlaşma sayesinde Ukrayna limanlarından, pandemi sonrasında dünyanın ihtiyaç duyduğu tahıl ürünleri güvenli bir şekilde Karadeniz ve Türk Boğazları üzerinden ihtiyaç sahibi ülkelere ulaştırılmaktadır.

3. Türk-Rus İlişkilerinde Spesifik Sorunlar

Yukarıda kısaca bahsedilen bu genel tablonun dışında, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk-Rus ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen bazı spesifik sorunlar da yaşanmıştır. Bunlar arasında şunlar yer almaktadır:

3.1. Türk Boğazlarının Montrö ile Belirlenmiş Statüsüne Yönelik Rus Bakış Açısı Kaynaklı Sorun

Bilindiği üzere Türk Boğazları'nın (Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın) hukuksal statüsü önce 1923 tarihli Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile, sonra da bunun yerini alan 1936 tarihli

Makale Adı

Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile düzenlenmiştir. Lozan Sözleşmesi Boğazları uluslararası bir statüye koyup Türk egemenliğine kısıtlama getirirken, Montrö Sözleşmesi ile Boğazlar üzerinde Türk egemenliği yeniden tesis edilmiştir.

Aslına bakılırsa, Sovyet Rusya Montrö düzenlemelerini hiçbir zaman tam olarak kabullenmemiş, ancak yapılışı sırasında Alman (ve ikinci derecede İtalyan) tehdidi ile daha yakından ilgilenmek zorunda kaldığı için aktif olarak karşı da çıkmamıştır. Bununla birlikte İkinci Dünya Savaşı 1943 yılından sonra Sovyetler lehine dönmeye başlayınca, bu tarihten itibaren bir yandan Türkiye üzerinde baskıya başlamış, diğer yandan da Boğazların Montrö ile öngörülen statüsünün değişmesi gerektiği görüşünü müttefiklerine kabul ettirme uğraşı içerisine girmiştir. Nitekim bu görüş, 1945 tarihli Yalta ve Potsdam Konferansları'nda Sovyet Rusya tarafından yeniden dile getirilmiş, ABD ile çoğu Batılı ülkeden de olumlu yankı bulmuştur. Bu baskılar karşısında çok fazla direnemeyen Türkiye, 1945 sonlarında Boğazların statüsünü görüşmek üzere, içinde ABD'nin de yer alacağı bir uluslararası konferansın toplanmasını kabul etmiştir. Ancak 1946 yılından itibaren ABD ve Sovyetler Birliği arasında hızla tırmanan Soğuk Savaş nedeniyle bu konferans hiç toplanmamıştır. Sovyet tehdidi karşısında hemen Batı Bloğunda yerini alan Türkiye'ye karşı Sovyetler Birliği daha fazla ileri gidememiş, hatta Stalin'in ölümünün ardından 1953 yılında Türkiye'den herhangi bir toprak ya da üs talebinin bulunmadığını açıkça deklere etmiştir.

Bununla birlikte Sovyetlerin bu yeni tutumunu salt anlayış değişikliğinden ziyade, uluslararası konjonktürden kaynaklanan bir dış politika değişikliği olarak değerlendirmek daha isabetli olur. Çünkü Soğuk Savaş ortamında Sovyetler Birliği Türkiye yüzünden ABD ile karşı karşıya gelmek istememiştir. Gerçekte yirmi yıllık bir süre için imzalanmış bulunan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni hukuki açıdan değiştirebilme hakkı, Sözleşme ile imzacı devlet statüsüne sahip bulunan Sovyetler Birliği'ne tanınmıştır. Fakat gerek Türkiye üzerinde daha fazla olumsuz bir imaj yaratacağı düşüncesiyle, gerekse Türkiye'nin yer aldığı Batı Bloğu ile bir çatışma içerisine girmemek için, Sovyetler Birliği bu hakkı hiç gündeme getirmemiştir.

Soğuk Savaş sonrasında ise daha çok kendi iç sorunlarıyla uğraşmak ve Sovyetler Birliği mirasını olabildiğince kurtarmak önceliğine sahip bulunan Rusya, Montrö statüsünü yine kabullenmek durumunda kalmıştır. Ancak bu dönemde Montrö'nün Türkiye tarafından yorumlanışına ilişkin Rusya'nın bazı itirazları söz konusu olmuştur. Şöyle ki:

Türkiye, Boğaz trafiğini düzenlemek ve Boğazlar üzerindeki trafik yükünü hafifletmek amacıyla 1994 yılında bir Boğazlar ve Marmara Bölgesi Deniz Trafik Düzeni Hakkında Tüzük hazırlamış ve yürürlüğe koymuştur. Anılan tüzüğe göre, tüzükte tanımlanan büyük ve tehlikeli yük taşıyan gemilerin -ki petrol gemileri bu kapsamdadır- sırayla geçişine izin verilecek, biri geçiş yaparken diğeri bekletilebilecektir. Ayrıca Boğazlar, yapım-onarım, suç takibi, bilimsel ve sportif faaliyetler, şiddetli hava muhalefeti ve benzeri mücbir sebeplerden

dolayı geçici olarak deniz trafiğine kapatılabilecektir (http://www.shodb.gov.tr/kanunlar/kanun_den_trafik.html).

Bu düzenlemeyi Montrö Sözleşmesine aykırı bulan Rusya, 19 Nisan 1994 tarihinde Türkiye'ye bir nota vermiş, ayrıca Uluslararası Denizcilik Örgütüne (IMO) de uluslararası hukuka aykırılık iddiasıyla şikayette bulunmuştur. Bu noktada Rusya'nın asıl kaygısının petrol taşımacılığına ilişkin olduğunu belirtmek gerekir. Rusya, Novorossisk Limanı'ndan yüklenecek petrolün Karadeniz ve Boğazlardan geçerek Batı piyasalarına aktarılmasını istemektedir. Bu nedenle Boğazlar üzerinde ticaret gemilerine ilişkin herhangi bir sınırlamayı çıkarlarına uygun bulmamaktadır.

Öte yandan Türkiye, gemi taşımacılığındaki hızlı ilerleme karşısında, dar bir su yolu olan Boğazların trafiğini düzenleme ihtiyacı hissetmiştir. Örneğin Montrö Sözleşmesi yapıldığı yıllarda Boğazlardan geçen gemi sayısı yıllık birkaç yüzlü rakamlarla ifade edilirken, bugün bu sayı 50.000'in çok üzerindedir. Yine Boğazların zor bir su yolu olduğu, özellikle İstanbul Boğazı'ndan geçişin gemiler için zaman zaman 45 derecelik sert manevralar gerektirdiği bilinmektedir. Türkiye ayrıca petrol yüklü gemilerin bir kaza halinde çevreye verebileceği zarar karşısında da duyarlı davranma gereği hissetmiştir. Geçmişte kimi zaman yaşanan kazaların İstanbul için ne denli büyük bir tehdit oluşturduğu göz önüne alındığında, Türkiye'nin bu noktadaki hassasiyeti anlamak çok zor değildir.

Bunların dışında Türkiye, bahsi geçen tüzüğü yayımlarken Rusya'yı, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının yapımını kabullenmeye zorlamayı da hedeflemiştir. Yukarıda değinildiği üzere Rusya, kendi bölgeleri dahil Orta Asya ve Kafkas petrollerinin sadece kendi denetiminde, kendi nakil hatları kullanılarak Batı pazarlarına aktarılmasını istemektedir. Bu nedenle alternatif nakil hatlarının tesis edilmesine, avantajlı konumunu kaybetmemek için karşı çıkmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının yapımına da uzun süre direnmiş ve Boğazlardan serbest geçiş konusunda ısrar etmiştir. Geçekte Montrö Sözleşmesinin ticaret gemilerinin savaşta ve barışta Boğazlardan serbest geçişini hükme bağlaması, Rusya'yı bu yönde cesaretlendiren bir öge olmuştur. Ayrıca Rusya, Türkiye'nin 1994 düzenlemelerine kendi başına karşı çıkmakla kalmamış, Karadeniz'e kıyısı olan diğer devletleri de bu yönde teşvik etmiştir.

Türkiye, bu itirazlar karşısında 1994 Tüzüğünü revize etme gereği duymuştur. Yeni tüzük 6 Kasım 1998'de Türk Boğazları Deniz Trafik Tüzüğü adıyla yayımlanmıştır. Bu tüzük, eskisine kıyasla daha esnek ve daha çok geçiş serbestisi tanıyan bir düzenleme getirmiştir (<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/5193.html>). Bu nedenle Rusya ve Karadeniz'e kıyısı olan diğer devletlerin itirazları önemli ölçüde azalmıştır. Yine de Boğazlardan geçişe ilişkin tekil sorunlar hala kimi zaman gündeme gelmektedir.

3.2. Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) Üzerine Anlaşmazlık

Makale Adı

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk-Rus ilişkilerinde bir diğer önemli sorun da, Rusya'nın Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) ile öngörülen sınırlamalara uymaması sonucu ortaya çıkmıştır. Avrupa genelinde konvansiyonel silahlarda indirimini amaçlayan söz konusu antlaşma Sovyetler Birliği'nin son döneminde, 19 Kasım 1990 tarihinde imzalanmış, ardından da 1992 Taşkent Antlaşması ile Rusya Federasyonu ve Sovyetlerden kopan diğer devletler AKKA'ya taraf olmuşlardır.

Rusya bunun hemen sonrasında Çeçen ayaklanması, Gürcü-Abhaz çatışması, Azerilerle Ermeniler arasındaki Dağlık Karabağ sorunu ve genel olarak Kafkaslardaki istikrarsızlıkları gerekçe göstererek, bu bölgede yapması gereken indirimlerden kaçınmaya yönelmiştir. 1993 yılında ise Kafkaslarda kendisine tanınan limitlerin yükseltilmesi yönündeki talebini resmi olarak hem Viyana'daki AKKA merkezine, hem de Türkiye'ye iletmıştır. Bu talep henüz resmi bir yanıt bulmadan 1995 sonlarında başlayan Rus-Çeçen savaşını gerekçe gösteren Rusya, AKKA standartlarına uymayacağını açıklamıştır.

Nihayet Rusya'nın talebi Mayıs 1996 AKKA toplantısında ele alınmış ve bu devletin önerisi doğrultusunda Kafkasların bazı bölgelerinde (Krasnodar, Rostov gibi) AKKA limitleri yükseltilmiştir. Ancak Rusya bununla da yetinmeyerek 1998 başında Kafkaslar bölgesindeki tüm limitlerin kaldırılmasını talep etmiştir. Konu, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın Kasım 1999'daki İstanbul zirvesinde yeniden ele alınmış ve Rusya'nın ileri sürdüğü blok yapısı yerine ülkesel bazda limitler sistemi kabul edilmiştir.

Böylece Rusya taleplerini Batılı ülkelere esas olarak kabul ettirirken, Türkiye'yi yakından ilgilendiren bir güvenlik sorunu ortaya çıkmıştır. Hemen yanı başında, doğu ve kuzeydoğu sınırlarında Rusya'nın silah ve asker sayısını artırması, anlaşılır bir biçimde Türkiye'yi rahatsız etmiştir. Dahası, Rusya'nın Gürcistan ve Ermenistan ile yaptığı ikili askeri antlaşmalar çerçevesinde Rus askerleri 1993 yılında Gürcistan ve Ermenistan'a girmişlerdir. Böylece Sovyetlerin dağılmasından sonra ortadan kalkan Türk-Rus sınırı de facto yeniden kurulmuş, Rusya Türkiye'nin "dokuzuncu komşusu" haline gelmiştir.

Türkiye, gerçekte Yakın Çevre doktrininin uygulamaya geçmesi anlamına gelen Rusya'nın Kafkaslarda AKKA limitlerini önce yükseltme, sonra da kaldırma girişimine hep itiraz etmiş, ancak bu itirazlar NATO dahilinde çok fazla yankı bulamamıştır. Çünkü Avrupa ülkeleri açısından, her şeyden önce Avrupa'dan çekilen Rus askeri kapasitesinin Ural Dağları'nın gerisine alınıp Türkiye'ye daha yakın olan güney bölgelerine kaydırılması, Avrupa güvenliği için memnuniyet verici bir gelişme olmuştur. Bunun ötesinde NATO ülkelerinin çoğunluğu, Kafkaslarda yoğunlaşan Rus askeri varlığını bölgeye istikrar getirebilecek bir unsur olarak görme eğiliminde olmuşlardır. Nihayet NATO üyesi ülkeler genel olarak Rusya'nın AKKA'yı tamamen terk etmesindense, belli bir bölgede terk etmesinin daha kabul edilebilir bir tercih olduğu görüşünde birleşmişlerdir (Sönmezoğlu 2006: 702-704).

3.3. Çeçenistan ve PKK Sorunu

Soğuk Savaş'ın ardından Türk-Rus ilişkilerindeki üçüncü sorunlu alan, Türkiye'de kimi çevrelerin Rusya'ya karşı Çeçen bağımsızlık mücadelesini desteklemesi, buna karşın Rusya'nın da PKK kartını kullanmasıdır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 1 Kasım 1991'de Cehar Budayev önderliğinde Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti Rusya Federasyonu'ndan bağımsızlığını ilan etmiştir. Rusya ise beklendiği üzere bu bağımsızlık ilanını tanımamıştır. Çünkü her şeyden önce Çeçenistan, önemli petrol ve doğalgaz rezervlerine sahiptir. Bu yüzden Rusya, bu ülkenin kendi denetiminden çıkmasını istememiştir. Bunun dışında bölge, Orta Asya'dan Karadeniz'e uzanan petrol boru hatlarının geçiş güzergahındadır ve Rusya enerji nakil hatları üzerindeki kontrolünü hep devam ettirme arzusunda olmuştur. Ayrıca Rusya, Çeçen bağımsızlık hareketinin Rusya Federasyonu içinde bulunan diğer etnik gruplar için de olumsuz bir örnek teşkil edeceğinden endişe etmiştir (Terek 1995).

İşte tüm bu nedenlerden dolayı, Çeçenistan'ı özerk bir bölge olarak tanımakla birlikte, bağımsızlığını tanımaya yanaşmayan Rusya'ya karşı Çeçenistan, 1995 sonbaharında bağımsızlık savaşı başlatmıştır. Rusya'nın iddialarına göre bu savaşta Türkiye açık bir biçimde Çeçenleri desteklemiştir. Bu iddialar Türk resmi makamlarınca sürekli reddedilmiş, sorunun bir Rus iç sorunu olarak görüldüğü bildirilmiştir. Ancak bu açıklamalar Rusya'yı tatmin etmekten uzak kalmıştır. Rusya, Çeçenistan'da kendilerine karşı savaşanlar arasında Türk gönüllülerin olduğunu, bunların Türkiye'nin izni ya da en azından göz yumması sonucu bölgeye gittiklerini iddia etmiştir. Ayrıca Çeçenistan'a silah ve lojistik desteğin de Türkiye kanalı ile geldiği Rus iddiaları arasında yer almıştır. Bunların dışında Rusya, Çeçenistan sorunu ile ilgili olarak Rusya karşıtı eylemlerin Türkiye'de yeterince cezalandırılmadığından şikayetçi olmuştur. Gerçekten de 1996'da Avrupa Feribotu'nu kaçıranlar ve Swissotel baskını yapanlar Türkiye'de az sayılabilecek cezalara çarptırılmışlar. Hatta bunların çoğu cezaevlerinden kaçmışlar ya da kaçırılmışlardır. Rusya bunda Türk istihbaratı ve bazı adli mercilerin parmağı olduğunu iddia etmiştir (Sönmezoğlu 2006: 694).

Birinci Çeçen savaşı 1996 yılı Ocak ayında Rusya'nın Çeçenistan'ın başkenti Grozni'ye girmesiyle son bulmuştur. Ancak Rusya bölgede tam hakimiyeti sağlayamamıştır. Çeçenler bu kez dağlık bölgelerde gerilla savaşı başlatmışlardır. 21 Nisan 1996 tarihinde Çeçen Lider Budayev'in Ruslar tarafından öldürülmesinin ardından aynı yıl Ekim ayında Rus ve Çeçen yetkililer Moskova'da bir araya gelerek çatışmayı sona erdiren bir ortak bildiri yayınlamışlardır. Bunu takiben Rus askerleri Çeçenistan'dan çekilmişlerdir. Ancak bu gelişmeler ülkeye barış getirememiştir. İslami köktendincilikle de beslenen Rus karşıtlığının giderek güçlenmesi sonucunda Rusya, 1999 yazında ikinci Çeçen savaşını başlatmış ve 2000 yılı başlarında tekrar Grozni'yi ele geçirmiştir. Bundan sonra Rus etkisinde Çeçenlerden oluşan yeni bir yönetim iktidara getirilmiştir. Bu da, hem bu yönetime, hem de Rusya'ya karşı bugüne kadar gerilla mücadelesi yürüten bir muhalefeti beraberinde getirmiştir. Zaman zaman hız kaybetse de, Çeçen sorunu günümüzde dahi tam anlamıyla çözülebilmüş değildir.

Makale Adı

Muhafif güçlerin yerel yönetim ve Rusya'ya karşı mücadeleleri gerek Çeçenistan'da, gerekse Rusya Federasyonu dahilinde ve dışında devam etmektedir.

Türkiye, her ne kadar resmi düzeyde Çeçen mücadelesine destek vermediğini defalarca dile getirirse de, Rusya, özellikle 1990'lı yıllarda, bu konuda pek ikna olmamıştır. Buna karşılık oynadığı kart, PKK desteği olmuştur. Türkiye, Rusya'nın düşüncesine göre, Çeçenleri desteklediği sürece, Rusya da PKK'ya aktif destek vermiştir. Nitekim Çeçen bağımsızlık ilanından kısa bir süre sonra, "sürgündeki Kürt Parlamentosu" Rus ulusal meclisi Duma'nın desteğiyle Moskova'da toplanmıştır. 1996 ve 1997 yıllarında Duma, bir dizi PKK toplantısının Moskova'da yapılmasına destek vermiş, hatta Türkiye'yi Kürtlere karşı soykırım uygulamakla suçlamıştır. Yine Abdullah Öcalan 1998 sonbaharında Rusya'ya gittiğinde, Duma kendisine sığınma hakkı verilmesine yeşil ışık yakmıştır (Akgün ve Aydın 1999: 26).

Rusya'da yönetim çevreleri ise PKK konusunda daha temkinli davranmışlar, Türkiye ile 1995 yılında imzaladıkları terörizm ve ayrılıkçılığa karşı antlaşmalara ters düşmemeye çalışmışlardır. Ancak yine de özellikle Duma tarafından PKK'ya verilen desteğin Rus yönetim çevrelerinin onayı dışında gerçekleştiğini söylemek güçtür. Rusya'nın Ankara eski Büyükelçisi Albert Çernişev'in "kendileri camdan evde oturanların etrafa taş atmamaları gerektiği" yönündeki sözleri, Türkiye'nin Çeçen desteğini Rusya'nın PKK desteğiyle ilişkilendirdiğini teyit eder niteliktedir. Nitekim Türkiye Çeçenistan sorunu karşısında daha ihtiyatlı davrandıkça, Rusya'nın da PKK'ya destek konusunda daha pasif bir tavır takındığı görülmektedir. Ancak her iki ülkede de anılan sorunlar tam olarak çözülemediği için, Çeçenistan ve PKK meseleleri Türk-Rus ilişkilerinde pürüzlü bir diğer nokta olmaya devam etmektedir.

4. IV. Kafkaslar ve Orta Asya'ya Yönelik Güç Mücadelesi

Yakın dönem Türk-Rus ilişkilerindeki bir başka sorunlu alan, her iki ülkenin de etki alanını genişletme yönünden Kafkaslar ve Orta Asya bölgelerinde çatışmalarıdır (Mangıtlı 2001). Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra söz konusu bölgelerde bazı Müslüman ve/veya Türk kökenli halklar ve devletler ortaya çıkmıştır. Kafkaslarda çoğunluğu Müslüman Çeçenler, Acarlar, Abhazlar, Dağıstanlılar, Türk ve Müslüman Azeriler, Orta Asya'da ise Türkmenler, Özbekler, Kırgızlar ve Kazaklar bunlar arasındadır. Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında bu halklar ve onların yoğunlukta bulunduğu devletler üzerinde etki alanını genişletme arzusunda olmuştur. Bu dönem aynı zamanda Türkiye'de dış politika konusunda cesur ve atak mizacıyla tanınan Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olduğu, yeni Osmanlıcılık akımının, Türk birliği, Türk kardeşliği söylemlerinin yoğunlukta olduğu bir dönemdir. Hatta özellikle Soğuk Savaş sonrasında ilk birkaç yılı, söylem düzeyinde de olsa, Türk dış politikasının ana hatlarından olan Lozan statükosuna bağlılık temel çizgisinden radikal bir sapmayı ifade etmiştir.

Böylesi bir ortamda Türk Hava Yolları, Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin başkentlerine tarifeli uçak seferleri başlatma kararı almış, TRT Avrasya kanalını devreye sokmuş, Türk işadamları giderek artan ölçüde bölgeye yatırım yapmaya başlamışlardır.

Türkiye, bölge ülkeleriyle ilişkileri geliştirmek için bazı kurumsal düzenlemelere de gitmiştir. Örneğin 1992 yılında Dışişleri Bakanlığı çerçevesinde Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) kurulmuştur. Aynı yıl bölgeye yönelen yatırımları finanse etmek amacıyla Türk Eximbank tesis edilmiştir. Bunu, Milli Eğitim Bakanlığı ve Kültür Bakanlığı'nun ortak işbirliğiyle oluşturulan Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi'nin (TÜRKSOY) kuruluşu izlemiştir. Bu kurumun da amacı, Türk okulları, Latin alfabesi ve Türkiye Türkçe'sinin bölgede yaygınlaşmasını sağlamak olarak saptanmıştır.

Bunun dışında 30-31 Ekim 1992'de tüm Türk Cumhuriyetlerinin katılımıyla ilk Türk Zirvesi İstanbul'da toplanmıştır. Somut anlamda pek başarılı sonuçlar alınmasa da, ilerleyen yıllarda birer ya da ikişer yıl arayla Türk zirveleri yapılmaya devam edilmiştir. Dahası, başta ABD olmak üzere çoğu Batılı ülkeler Türkiye'nin bu girişimlerini açık ya da üstü kapalı bir biçimde desteklemişlerdir. Çünkü Türkiye, bölge ülkeleri için Müslüman ama Batı türü bir siyasal ve ekonomik yapılanmaya sahip model ülke olarak değerlendirilmiştir.

Tüm bu gelişmeler Rusya tarafından ise endişe ile izlenmiştir. Rusya, her ne kadar Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, aralarında Türk ve Müslüman ülkelerin de bulunduğu ardıl devletlerin bağımsızlıklarını tanısa da, eski Sovyet sınırlarını kendi "arka bahçesi" olarak görmeye devam etmiştir. Bu tutum, yukarıda da değinildiği üzere, 1992 sonlarında Yeni Avrasyacıların iktidara gelmesi ve Yakın Çevre doktrininin kabul edilmesiyle daha da belirgin bir hal almıştır.

İşin aslına bakılırsa, Türkiye'nin Kafkaslar ve Orta Asya bölgelerinde etki alanını genişletme çabaları pek fazla etkili olamamıştır. Türkiye'nin güç kapasitesi açısından kendi zayıflığı, dönemselsel olarak ekonomik ve siyasal krizler yaşaması, söylem düzeyinde sapmalar olsa da Türk dış politikasının esas itibarıyla Lozan statükosuna bağlılık çizgisinde kalması, bunun temel nedenleri arasında sayılabilir (Yanar 2002, Karpas 2003). Öte yandan Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri de genel olarak Türkiye ile bütünleşme ya da bir Türk ortak pazarı oluşturma fikrine pek sıcak bakmamışlardır. Sadece Azerbaycan Ebulfeyz Elçibey döneminde (1992-1994) bu konuda biraz daha istekli olmuş, ancak Elçibey sonrasında bu ülke de, sıcak mesajlar vermekle birlikte, Türkiye ile belli bir mesafede kalmayı tercih etmiştir.

Türk devletlerinin bu konudaki isteksizliklerinin bir nedeni, yaklaşık yetmiş yıllık bir ortaklık sonrasında ekonomik altyapılarının büyük ölçüde Rusya'ya bağımlı hale gelmiş olmasıdır. Bunun dışında bu devletlerde hala küçümsenemeyecek oranda bir Rus nüfus yaşamaktadır. Bu nedenle Türk Cumhuriyetleri gerek Rusya ile olan ilişkilerinde, gerekse kendi dış politikalarında ihtiyatlı davranma gereği hissetmektedirler. Ayrıca Türk

Makale Adı

Cumhuriyetleri Türkiye'nin bölgede bir "büyük ağabey" (big brother) rolü üstlenmesini de istememekte, kendi bağımsızlıkları açısından bunu bir risk unsuru olarak değerlendirmektedirler. Örneğin Azerbaycan'da Elçibey iktidardan uzaklaştırıldıktan sonra, kendisini yeniden iktidara getirmek için düzenlenen Haydar Aliyev karşıtı darbede bazı Türk istihbaratçıların yer almış olması, iki ülke arasında geçici bir krize neden olmuştur. Benzer şekilde, 1995 yılında Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov'a yönelik suikast girişimine bazı Türk diplomatlarının adının karışması, Türkiye-Özbekistan ilişkilerinde bir süre gerginliğe neden olmuştur. Nihayet Türk Cumhuriyetlerinin büyük bir kısmı, Türkiye'nin yücelttiği demokrasi ve Batı değerlerini ülkelerinin siyasal istikrarını bozacak unsurlar olarak görme eğilimindedirler. Bu ülkelerde hala çok güçlü olan ve komünizm döneminde dahi varlığını koruyan aile, klan ve kavim bağları, toplumsal altyapı bağlamında demokrasiye geçiş sürecini güçleştirmektedir (Sönmezoğlu 2006: 733).

Sonuç itibarıyla başlangıçtaki tüm coşkuya rağmen, Türkiye ile Sovyetler Birliği'nden kopan Türk ve/veya Müslüman ülkeler arasındaki ilişkiler somut anlamda beklenenin çok altında kalmıştır. Türkiye, eğitim (askeri, sivil personel ve öğrenci eğitimi), ulaşım (özellikle hava ulaşımı), telekomünikasyon ve enerji nakil hatları konusunda bazı başarılı çalışmalar yapmış, ancak bunlar da genel dış ilişkiler ağı içerisinde küçük çaplı faaliyetler olarak kalmıştır (Kona 2002). Dolayısıyla aslında Rusya'nın endişe ettiği gibi bir "Türk birliği" ya da "Türk ortak pazarı" gerçekleşmemiştir.

Ancak Türkiye'nin, Rusya'nın aksi yönde çabalarına rağmen gerçekleştirdiği küçümsenemeyecek bir başarı, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının 2005 yılında hizmete açılması olmuştur. Azeri petrolünün büyük bir kısmını Akdeniz üzerinden Batı pazarlarına taşıyan, hatta gelecekte Kazak petrolü ve Türkmen doğalgazını da taşıması muhtemel bu hattın kurulmasına Rusya başlangıçta şiddetle karşı çıkmıştır. Çünkü tek alternatifin kendi nakil hatları olarak varlığını devam ettirmesi ve petrolün Karadeniz ile Boğazlar üzerinden taşınması Rus çıkarıdır. Bu yüzden Rusya, Rus petrol şirketi LUKOIL 1994 yılında Azeri petrolünü işletecek konsorsiyuma dahil olduktan sonra yeni bir hat inşa etmektense, kendi denetimindeki mevcut hatların modifiye edilmesini önermiştir. Bu öneri, maliyet düşüklüğü nedeniyle başlangıçta Türkiye hariç konsorsiyumun diğer üyeleri tarafından da destek görmüştür. Ancak Türkiye, hem yukarıda bahsi geçen Türk Boğazları'na ilişkin 1994 tarihli tüzüğü yayımlayarak, hem de yeni hat konusunda ısrarcı olarak önerisini kabul ettirmeyi başarmıştır. Bu süreçte, enerji nakil hatlarına ilişkin değişik alternatiflerin bulunması gerektiği görüşünü benimseyen ve Rusya'nın bu alandaki tekeli riskli bulan ABD de Türkiye'yi desteklemiştir.

Türkiye'nin, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının kurulmasına ilişkin önemli beklentileri olmuştur. Bunların başında, Orta Doğu petrolü ve Rus doğalgazına olan bağımlılığın azalacağı beklentisi gelmektedir. Diğer yandan bu yeni hat sayesinde Türk

Cumhuriyetlerinin de Rusya'ya bağımlılıklarının azalacağı, Türkiye'ye yönelik bağımlılıklarının ise artacağı ümit edilmiştir. Türkiye, ayrıca bu hat aracılığıyla petrol taşımacılığına ilişkin Boğazlar üzerindeki trafik yükünü azaltmayı hedeflemiştir. Çünkü Akdeniz'e uzanan bir hattın bulunmaması durumunda deniz trafik yükü ister istemez Türk Boğazları üzerinde yoğunlaşacaktır. Nihayet Türkiye bu hattın önemli bir gelir elde etmeyi de ummuştur (Pamir 1999).

Şu an için Türkiye'nin bu beklentilerinin ne oranda gerçekleştiği henüz çok net değildir. Ancak bu hat sayesinde bölgedeki etkinliğinin giderek arttığı da yadsınamaz bir gerçektir. Bölgesel bağlamda Türk-Rus ilişkilerinin geleceğini Balkanlar değil, Kafkaslar ve Orta Asya bölgeleri belirleyecek gözükmemektedir. Bugün her iki ülke de mevcut durumu kabullenmiş görünmektedir. Daha açık bir ifadeyle, Türkiye Rusya'yı bölgedeki en etkin güç olarak kabullenirken, Rusya'da Türkiye'nin "Rusya'nın yakın çevresinde" bazı ekonomik ayrıcalıklar elde edebileceğini kabullenmiş durumdadır. Bu nedenle bölgeye yönelik güç mücadelesi şu an için pasif seyretmektedir.

5. Suriye Sorunu

Arap Baharı ayaklanmaları çerçevesinde Mart 2011 yılında Suriye'de başlayan ve hala devam eden iç savaş, Türkiye ve Rusya'yı da yakın tarihlerde bir kez daha karşı karşıya getirmiştir. Sorunun yönetimi ve çözüm süreci bağlamında iki ülke zaman zaman işbirliği adımları atsa da (Astana görüşmelerinde ya da Kuzey Suriye'de ortak devriye faaliyetlerinde olduğu gibi), Rusya açıkça rejim yanlısı, yani Esad taraftarı olduğunu ifade ederken ve bunu fiili olarak da sahaya yansıtırken, Türkiye muhalif güçleri destekleme yönünde kendisini konumlandırmıştır. Aynı zamanda Rusya, şiddetin durması noktasında Türkiye ile aynı paralelde hareket eder gözükmemekte, ancak Suriye'ye yönelik bir askeri müdahaleye ya da bu ülkeye yönelik ağır yaptırımlara açık bir biçimde karşı çıkmaktadır.

Rusya'nın Suriye'ye verdiği desteğin değişik nedenleri bulunmaktadır. Öncelikle iki ülke arasında tarihsel bir yakınlık söz konusudur. Daha Soğuk Savaş döneminde Suriye Batılı ülkelerle sorunlar yaşarken, kendisini destekleyen hep Sovyetler Birliği olmuştur. Suriye de, Eisenhower Doktrinine rağmen, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da üzerinde nüfuz kurabildiği nadir ülkelerden biri olmuştur (Yılmaz 2014: 182). İkinci olarak Rusya, Suriye'deki isyanları uluslararası güvenliği tehdit eder bir boyutta görmemekte, böyle bir algıya dayanılarak yapılacak Batılı bir müdahalenin aslında emperyalist kaygılar taşıyacağından endişe etmektedir. Ayrıca Rusya'nın şu anki Suriye yönetimiyle de herhangi bir sorunu ya anlaşmazlığı bulunmamaktadır. Aksine iki ülke arasında, özellikle askeri/siyasi anlamda çok yakın ilişkiler söz konusudur. Durum böyle iken Rusya, yönetim değişikliği doğurabilecek bir risk almaktan da anlaşılır bir biçimde kaçınmaktadır.

Türkiye ise Arap Baharı başladıktan sonra bir süre Esad rejimi ile muhalif güçler arasında arabuluculuk rolüne soyunmuş, o zamana kadar ilişkilerin son derece geliştiği Esad

Makale Adı

rejimini muhaliflerin bazı isteklerini kabul etme noktasında ikna etmeye çalışmıştır. Ancak 2011 yılı sonlarına doğru bu politikanın başarılı olamadığını gözlemleyerek farklı bir politikaya yönelmiştir. Bu yeni politika Özgür Suriye Ordusu başta olmak üzere muhalif güçleri destekleyerek Esad rejimini devirme ve Suriye'yi Türkiye'nin ulusal çıkarlarına uygun bir biçimde yeniden dizayn etme anlayışı çerçevesinde şekillenmiştir. Ahmet Davutoğlu'nun dışişleri bakanlığında Türkiye bunu yapabileceğini ummuş, bu çerçevede çok sayıda Suriyeli muhalif göçmeni de Türkiye'ye kabul etmiştir. Arap Baharının başlangıcında Tunus ve Mısır'da rejimin birkaç hafta içinde değişmesi de Türkiye'yi muhtemelen bu yeni politikasında cesaretlendirici bir unsur olmuştur. Fakat zaman içerisinde İran ve özellikle Rusya'nın desteğiyle Esad rejimi devrilmediği gibi, 24 Kasım 2015 tarihinde Lazkiye'den havalanan Rus savaş uçağının Türk hava sahasında düşürülmesi vakasında olduğu gibi, iki ülkenin karşı karşıya gelmesine neden olan problemlerle bir durum oluşmuştur. Son zamanlarda Rusya'nın Türkiye'yi Esad rejimi ile görüşme noktasında ikna etmeye çalıştığı ve Türkiye'nin de buna yeşil ışık yaktığı gözlenmektedir.

Sonuç

Buraya kadar anlatılan geçmiş yüz yıla dönük Türk-Rus ilişkilerini güçlü ve zayıf yönleri itibariyle değerlendirip bir sonuca bağlarken, bunu, biraz da tarihsel bir kontekst temelinde yapmakta, geçmiş ile bugün arasındaki bağı göz ardı etmemek bakımından yarar vardır.

Rusya, III. Ivan ile 15. yüzyıl ortalarında büyük bir güç olarak tarih sahnesine çıktıktan sonra Türklüğün, yani hem Osmanlı Devleti'nin, hem de Orta Asya Türklerinin en büyük hasımlarından biri olmuştur. Nitekim Osmanlı Devleti'nin gerileme ve çöküş dönemlerinde en çok savaştığı ülke Rusya'dır. Orta Asya Türk ve Müslüman halkları da, 16. yüzyıl ortalarında Kazan Hanlığı'nın Ruslar tarafından yıkılmasından sonra birer birer Rus yayılcılığının hedefi haline gelmişlerdir.

Çarlık Rusya'sı dönemindeki amansız rekabet, 1917'deki Bolşevik Devrimi'nin ardından kendini Türk-Rus ilişkilerinde kısa süreli bir dostluğa bırakmıştır. 1921 tarihli Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması ile 1925 tarihli Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması bu dostluğun simgeleri olmuşlardır. Çünkü 1920'li yıllarda her iki ülkenin de önceliği, kendi iç sorunlarının üstesinden gelmek, rejimi yerleştirmek ve sorunlu olduğu Batılı ülkeler ile bağlarını mesafeli tutmak olarak şekillenmiştir.

Ancak bu durum, İkinci Dünya Savaşı sonrasında radikal bir biçimde değişmiştir. Savaştan iki süper güçten biri olarak çıkan Sovyet Rusya, Doğu Anadolu'daki Türk toprakları ve Boğazlar üzerindeki emellerini yeniden gündeme getirmiştir. Bu emeller, gerek Türkiye'nin Batı Bloğuna girmesi ve gerekse Stalin'in ölümünden sonra Sovyet dış politikasının değişime

uğraması sonucu gerçekleşmese de, Türkiye üzerinde adeta travma yaratıcı bir etki doğurmuş, tarihsel olgular temelinde şekillenen Rus güvensizliğini daha da pekiştirici bir rol oynamıştır.

Fakat Soğuk Savaş sonrasında değişen dünya ile birlikte Türk-Rus ilişkileri de yeni bir döneme girmiştir. İki ülke arasında, özellikle ticari alanda işbirliği potansiyeli son derece artmış, 1990'lı yıllardan itibaren Rusya, Türkiye'nin en önemli ticari partnerlerinden biri konumuna gelmiştir. Bu eğilim, gelecek yıllarda da devam edecek gözükmektedir. Turistik ilişkilerde de Rusya'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı her yıl artma eğilimindedir. En son 2022 yılı verilerine göre, Türkiye'ye en çok turist gönderen ülkelerin başında, Almanya'nın ardından Rusya ikinci sırada yer almaktadır. Soğuk Savaş sonrasında uluslararası ilişkilerde -deyim yerindeyse- moda trend, uluslar arasında artan karşılıklı bağımlılık ve sosyo-ekonomik ilişkiler ağının çatışma riskini azalttığı ve barışı teşvik ettiği yönündedir. Bu, Türk-Rus ilişkilerinde de bir yerde doğrudur.

Ancak Türk-Rus ilişkilerinde göz ardı edilmemesi gereken nokta, Soğuk Savaş sonrasında ivme kazanan karşılıklı işbirliğinin her iki ülkenin de birbirlerine yönelik dış politikalarında tek belirleyici güç olmadığıdır. Devletlerin dış politikaları yakın dönem işbirliğinin yanı sıra, hatta bundan daha çok, tarihsel olgular ve jeopolitik gerçeklerle şekillenmektedir. Konuya bu açıdan bakıldığında, Türk-Rus ilişkilerinin aslında kırılğan bir yapıya sahip olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Tarihsel olarak Rusya'nın sahip olduğu potansiyel güç, Türkiye için sürekli bir tehdit kaynağı olmuştur. Bu güç zaman zaman kendini yayılcı politikalar şekilde göstermiş, tarihte, özellikle Osmanlı döneminde, pek çok Türk-Rus savaşı gerçekleşmiştir. İki ülke arasında savaş olmadığı zamanlarda da yine Rusya'nın sahip olduğu büyük güç, Türkiye'yi endişelendirmeye devam etmiştir. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrasında görünürde ekonomik anlamda artan işbirliğine rağmen, Rus askerlerinin Gürcistan ve Ermenistan'a girmeleri, Rusya'nın Dağlık Karabağ sorununa ilişkin olarak Türkiye'yi Ermenistan'a müdahale etmeme konusunda tehditle karışık uyarması, Türkiye için hep endişe kaynağı olmuştur. Dolayısıyla konu askeri/güvenlik sorunlarına geldiğinde, Türkiye'nin Rusya'ya karşı tarihsel olgular ve jeopolitik konumundan kaynaklanan güvenlik endişesinin halen devam ettiğini söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Akgün, Mensur ve Aydın, Turan, 1999, Türkiye-Rusya İlişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri, İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- Büyükkıncı, Erhan, 2004, "Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye-Rusya İlişkileri" Türk Dış Politikası Analizi, Der. Faruk Sönmezoglu, 3. Baskı, İstanbul: Der Yayınları.
- İnce, Mustafa ve Koçak, Mevlüt Can. 2018. "Rus Savaş Uçağının Düşürülmesi ile İlgili yayınlana Haberlerde Söylem ve İdeoloji" İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7 (3): 1971-1999.
- Karpat, Kemal, 2003, Türkiye ve Orta Asya, Ankara: İmge Yayınları.

Makale Adı

- Kona, Gamze Güngörmüş, 2002, Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları, İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.
- Mangıtlı, Ulaş, 2001, Russia, Turkey and Eurasia, Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Oran, Baskın (Ed.), 2002, Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I 1919-1980, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamir, Necdet A. 1999, Bakü-Ceyhan Boru Hattı, Ankara: ASAM.
- Sönmezoğlu, Faruk, 2006, Türk Dış Politikası, İstanbul: Der Yayınları.
- Taşçı, Tekin Aycan. 2021. "Rusya'da Hükümet ve Medyanın Temmuz Darbe Girişimine Yaklaşımları" Erciyes Akademi, 35 (2): 510-542.
- Terek, Argun, 1995, Çeçen Sorunu, İstanbul: Sam Yayınları.
- Tokgöz, Erdiñç. 2011. "Dünden Bugüne Türkiye Rusya İlişkilerinde Üç Büyük Dönem" Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (1): 6-14.
- Topsakal, İlyas. 2016. "Tarihi Süreçte Türkiye-Rusya İlişkileri" Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 3 (2): 33-53
- Tunçer, İdil, 1998, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini: Yakın Çevre ve Türkiye" En Uzun On Yıl, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, Der. Gencer Özkan ve Şule Kut, İstanbul: Boyut Yayınları.
- Yanar, Savaş, 2002, Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç: Kafkasya, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.
- Yılmaz, Muzaffer Ercan. 2005. "UN Peacekeeping in the Post-Cold War Era" International Journal on World Peace, 12 (2): 15-18.
- _____. 2010. "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri" Balıkesir Üniversitesi, Bandırma İİBF Akademik Fener Dergisi, 13 (1): 27-41.
- _____. 2014. "Suriye'de Barış Nasıl İnşa Edilebilir" Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2): 177-200.
- http://www.shodb.gov.tr/Kanunlar/kanun_den_trafik.html (Erişim tarihi: 10.01.2023).
- <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/5193.html> (Erişim tarihi: 15.01.2023).

